

Wajda, Kazimierz

"Deutschlands östliche Nachbarschaften. Eine Sammlung von historischen Essays für Hans Hennig Hahn", hrsg. von Edmund Dmitrów, Tobias Weger, Peter Lang, Frankfurt am Main 2009 : [recenzja]

Czasy Nowożytne 24, 293-296

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DEUTSCHLANDS ÖSTLICHE NACHBARSCHAFTEN. EINE SAMMLUNG VON HISTORISCHEN ESSAYS FÜR HANS HENNIG HAHN, HERAUSGEGEBEN VON EDMUND DMITRÓW, TOBIAS WEGER, PETER LANG
INTERNATIONALER VERLAG DER WISSENSCHAFTEN, FRANKFURT
AM MAIN 2009, SS. 767

Recenzowana publikacja o wschodnim sąsiedztwie Niemiec jest księgą jubileuszową poświęconą niemieckiemu historykowi i przyjacielowi Polski profesorowi Hansowi Hennigowi Hahnowi z Carl von Ossietzky-Universität w Oldenburgu, znanemu badaczowi dziejów Polski oraz stosunków niemiecko-polskich i niemiecko-czeskich, jak też stereotypów etnicznych w XIX i XX w., historykowi o szerokich i żywych kontaktach z nauką polską i czeską oraz o dużych zasługach dla przezwyciężenia tradycyjnego niemieckiego *Ostforschung*. Publikacja składa się z 34 esejów i artykułów, pisanych przez 34 autorów, nie licząc jednej pracy zbiorowej. Autorstwa badaczy polskich jest 15 publikacji, niemieckich 14, czeskich 4 oraz jeden badacza z USA. Redaktorami książki są profesor Edmund Dmitrów z Uniwersytetu Białostockiego oraz doktor Tobias Weger, pracownik naukowy z Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa w Oldenburgu. Drugi z wymienionych redaktorów przetłumaczył na język niemiecki teksty napisane po polsku lub czesku oraz dokonał korekty językowej tekstów napisanych po niemiecku przez badaczy spoza Niemiec.

Księgę, oprócz krótkiego wstępu pióra redaktorów, otwiera esej napisany przez doktor Evę Hahn, która scharakteryzowała drogę naukową jubilata jako historyka Europy Środkowo-Wschodniej i Jego bogatego w tym zakresie dorobku badawczego.

Zawarte w księdze eseje i artykuły, z których zdecydowana większość mieści się w ramach zainteresowań badawczych jubilata, co nie zawsze jest typowe dla tego typu wydawnictw, zgrupowane są w sześciu działach tematycznych. Pierwszy z nich, zatytułowany „Prehistoria nowoczesności” zawiera trzy pozycje. Profesor Janusz Małek (UMK w Toruniu) skonfrontował głoszony w XVII w. mit o mocarstwowości Polski z jej ówczesną sytuacją polityczną i gospodarczą. Z kolei profesor Michael G. Müller (Universität Halle-Wittenberg) ukazał kształtowanie się w XVIII w. wokół Polski systemu mocarstw, przekraczającego dotychczasowe podziały regionalne i konfesyjne, w ramach którego rosło znaczenie Rosji, jak również dokonywał się awans Prus jako mocarstwa o wyraźnym ostrzu antypolskim. Wreszcie profesor Ryszard Stemplowski (UJ) porównał koncepcje federalistyczne czterech działających na emigracji polityków (Adam Czartoryski w XIX w. oraz Władysław Sikorski, Edvard Beneš i Milan Hodža w czasie II wojny światowej), wskazując, że odgrywały one rolę narzędzia wspierającego idee niezależności państwowej, jak też legitymizowały władzę państwową na wygnaniu.

W drugim dziale, zatytułowanym „Rozważania o mitach i historii”, zawarto sześć tekstów. W pierwszym profesor Miloš Havelka (Uniwersytet Karola w Pradze) przeanalizował zjawiska pamięci historycznej i zapominania, wskazując, że przemiany pamięci nie wynikają z naturalnego procesu zapominania, lecz są świadomą manipulacją w interesie wspólnot etnicznych, systemów politycznych albo grup społecznych, gdyż pamięć nie jest kwestią przeszłości, lecz teraźniejszości. Zapomina się wydarzenia, wartości i instytucje dla nich niewygodne. Z kolei doktor Heidi Hein-Kircher (Herder-Institut w Matburgu) zajęła się mitami o terytoriach, których znaczenie wynika z tego, że idea własnego terytorium jest ważna dla integracji danej wspólnoty etnicznej. Profesor Robert Traba (Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie) omówił krajobraz kulturowy i pamięć jako przedmiot badania i kształcenia historycznego. Doktor Andreas Lavaty (Nordost-Institut w Lüneburgu) przedstawił analizę poglądów protestanta i emigranta w Wielkiej Brytanii Waleriana Krasieńskiego (1795–1855) na sytuację Słowian i stosunki niemiecko-słowiańskie. Profesor Jerzy Holzer (Instytut Studiów Politycznych w Warszawie) przedstawił dyskusje terminologiczne w odniesieniu do systemów politycznych w XX w. Wreszcie profesor Edmund Dmitrów (Uniwersytet Białostocki) zajął się analizą kształtowania zbiorowej pamięci społecznej w Polsce po II wojnie światowej, zarówno w okresie PRL, jak i po przełomie 1989 r., wskazując na różnice, ale też podobieństwa między pamięcią potoczną a pamięcią upowszechnianą instytucjonalnie, a także na przemiany, jakie zachodziły w tym zakresie w obu okresach.

Trzeci dział obejmuje sześć pozycji, dotyczących relacji Niemców ze wschodnimi sąsiadami. Profesor Kazimierz Wajda (Toruń) napisał o przesłankach asymilacji kulturowej Żydów w Prusach Zachodnich z niemieckością w drugiej połowie XIX w., czemu z jednej strony sprzyjał narastający antysemityzm polskiego ruchu narodowego, z drugiej zaś zaczął przeciwdziałać nowoczesny antysemityzm niemiecki. Z kolei profesor Michael Garleff (Uniwersytet w Oldenburgu) ukazał kształtowanie się pod wpływem polityki rasyfikacyjnej negatywnego obrazu Rosji u Niemców bałtyckich, wcześniej lojalnych wobec państwa rosyjskiego, w którym robili masowo kariery w wojsku i administracji, przy czym obraz ten ewoluował coraz bardziej w kierunku ogólnego antyslawizmu. Doktor Stephan Scholz (Uniwersytet w Oldenburgu) wskazał, że w przeciwieństwie do negatywnego obrazu Polaków, coraz bardziej dominującego w Niemczech w drugiej połowie XIX w., jeszcze w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych tegoż stulecia utrzymywał się w katolickiej literaturze dla młodzieży pozytywny ich stereotyp, przy czym wiele jego cech było identyczne z autostereotypem katolika niemieckiego. Z kolei doktor Beata Lakeberg (Oldenburg) przeanalizowała stosunek niemieckiej prasy w Drugiej Rzeczypospolitej do Święta Niepodległości 11 listopada, zróżnicowany w zależności od opcji politycznej danego organu prasowego. Natomiast doktor Alexandra Kurth i doktor Samuel Salzborn (oboje z Uniwersytetu w Giessen) wskazali na związek niemieckiego negatywnego stereotypu Żydów ze Wschodu (*Ostjuden*) z antyslawizmem. Dział ten zamyka zbiorowa publikacja grupy historyków oldenburskich, którzy na podstawie licznych wypowiedzi w literaturze XIX i XX w., jak też ówczesnej ikonografii zrekonstruowali stereotyp o niższości kulturowej Polaków i innych wschodnich sąsiadów w porównaniu z Niemcami.

Dział czwarty obejmuje siedem pozycji poświęconych sąsiedztwu polsko-niemieckiemu. Otwiera go artykuł profesora Jana M. Piskorskiego (Uniwersytet Szczeciński), ukazujący zmienność obrazu Niemców do końca XVIII w. w zależności od aktualnych relacji

z państwami niemieckimi. Natomiast profesor Witold Molik (UAM w Poznaniu) wskazał na przejmowanie przez Polaków pod panowaniem Prus pruskich wzorców cywilizacyjnych i pewnych elementów kultury niemieckiej w XIX i na początku XX w. Było to warunkiem sprostania konkurencji niemieckiej. Autor przedstawił również uproszczony często obraz tych procesów w ówczesnej publicystyce polskiej, utożsamianych z „prusaczeniem”. Profesor Antoni Cetnarowicz (UJ) ukazał zainteresowanie prasy słoweńskiej oporem Polaków wobec germanizacji w drugiej połowie XIX w. Profesor Jerzy Borejsza (IH PAN w Warszawie) przeprowadził analizę antyslawizmu III Rzeszy, jak też ruchu panslawistycznego forsowanego przez Związek Radziecki w czasie II wojny światowej. Z kolei profesor Włodzimierz Borodziej (Uniwersytet Warszawski) na przykładzie „Raportu z Monachium” Andrzeja Brychta ukazał negatywny obraz Niemców, typowy dla antyniemieckiej propagandy z lat sześćdziesiątych w PRL. Kolejną pozycją jest tłumaczenie eseju Adama Michnika, zatytułowanego *Rana na czole Adama Mickiewicza*, zamieszczonego na łamach „Gazety Wyborczej” w listopadzie 2005 r. Wreszcie doktor Burkhard Olschowski (Oldenburg) przedstawił stosunek pisarzy niemieckich (zarówno z NRD, jak i z RFN) wobec „Solidarności” i stanu wojennego w Polsce.

Pięć publikacji zawiera dział piąty, poświęcony sąsiedztwu czeskiemu. Profesor Miroslav Hroch (Praga) napisał o odrodzeniu języka czeskiego od przełomu XVIII/XIX w. oraz jego przesłankach społecznych i politycznych. Z kolei doktor Jiří Kořalka (Tabor) ukazał opór Niemiec oraz rządu austriackiego wobec prób otwarcia konsulatu niemieckiego w Pradze. Profesor Manfred Alexander (Uniwersytet w Kolonii) omówił protesty przeciw wyświetlaniu niemieckich filmów dźwiękowych we wrześniu 1930 r. w Pradze. Doktor Vaclav Houžvička (Instytut Socjologii Czeskiej Akademii Nauk) ukazał związek dekretów Edvarda Beneša o wysiedleniu Niemców sudeckich z alianckimi, a zwłaszcza brytyjskimi planami przesiedlenia Niemców, sformułowanymi już w trakcie wojny. Wreszcie doktor Tobias Weger (Oldenburg) przedstawił kształtowanie się negatywnego stereotypu husytów wśród Niemców sudeckich, zwłaszcza w XIX i XX w.

Ostatni dział, poświęcony sąsiedztwu Zachodu i Wschodu, obejmujący siedem pozycji, otwiera artykuł profesora Tomasza Szaroty (IH PAN w Warszawie), analizujący negatywny stereotyp Francji i Polski w niemieckiej karykaturze okresu międzywojennego. Z kolei profesor Ronald Smelser (Uniwersytet Stanowy Utah), uwzględniając różnice epok i tradycji, jak też ideologii, szukał podobieństw w autorytarnych postawach francuskich saintsimonistów i hitlerowskiej SS. Profesor Rainer Grübel (Uniwersytet w Oldenburgu) zrekonstruował stereotyp Europy, opierając się na formalnej i semantycznej analizie odniesień do Josifa Brodskiego i Osipa Mandelstama w poemacie Dereka Walcotta *Forest of Europe*. Basil Kersky ukazał działania Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej „Kultury” na rzecz dialogu polsko-niemieckiego. Doktor Berit Pleitner (Uniwersytet w Oldenburgu) zajęła się analizą politycznych uwarunkowań powściągliwości centrali brytyjskich związków zawodowych wobec „Solidarności”. Kornelia Kończal (Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie) przyjrzała się symbolicznemu na Zachodzie polskiemu hydraulikowi jako przykładowi nowoczesnego stereotypu politycznego. Wreszcie profesor Hubert Orłowski (UAM w Poznaniu) ukazał polityczne aspekty koncepcji reform nauki i szkolnictwa wyższego, sformułowanych w Polsce i w Niemczech.

Reasumując omówienie zamieszczonych w księdza jubileuszowej publikacji, należy stwierdzić, że większość z nich daje szeroki przegląd prowadzonych w Niemczech, Polsce

i Czechach badań zarówno nad pamięcią historyczną i związanymi z nią mitami historycznymi, jak i nad historycznymi stereotypami etnicznymi oraz relacjami między Niemcami a ich wschodnimi sąsiadami w XIX i XX w.

KAZIMIERZ WAJDA
Toruń